

ZINĀTNES DZĪVE

PĀRSKATS PAR LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DARBU 2014. GADĀ

2014. gadā LU Latvijas vēstures institūts (LU LVI), izņemot divas – Arheoloģisko un Etnogrāfisko materiālu krātuves, pilnībā pārcēlies uz jaunajām darba telpām Kalpaka bulvārī 4. Par ERAF projekta “Latviešu valodas, kultūrvēsturiskā mantojuma un radošo tehnoloģiju valsts nozīmes pētniecības centra zinātnes infrastruktūras attīstība” līdzekļiem no jauna iekārtotas 17 darba vietas, tai skaitā nopirkta jaunas mēbeles (biroja galdi, krēsli, dokumentu plaukti, skapji u.c.) un aprīkojums (datori, programmatūra, printeri, kopētājs u.c.). Bioarheoloģisko materiālu krātuvei, kas tagad Kalpaka bulvārī 4 aizņem pagraba stāva divas telpas, iegādāti jauni metāla plaukti, kuros izvietots no Salaspils, no LU Fizikas institūta pamestā korpusa pārvestais antropoloģiskais materiāls. Iepazīstoties ar Latvijas bioarheoloģisko materiālu, krātuvi atzinīgi novērtēja arī 3. Baltijas bioarheologu konferences ārzemju dalībnieki, un vairāki zinātnieki izmantoja iespēju pastrādāt ar antropoloģisko materiālu jaunajās telpās tepat Rīgas centrā.

Lai gan šķita, ka beidzot pārkrāvšanās darbi ir beigušies un var uzsākties ražīgs zinātniski pētnieciskais darbs, tomēr 2014. gadā spilgti izpaudās Izglītības un zinātnes ministrijas ierēdņu sliktā pārvaldība zinātnisko institūciju bāzes finansējuma sadalē un valsts pētījumu programmu finansējumā, kad līdzekļi tika ieskaitīti ar vairāku mēnešu kavēšanos, bet faktiski tikai gada nogalē. Piemēram, Valsts pētījumu programmu “Letonika – Latvijas vēsture, valodas, kultūra, vērtības” bija paredzēts uzsākt jau 2014. gada 1. jūlijā, bet finansējuma pārskaitījums mūsu institūtā ienāca tikai novembrī. Tādēļ lielākā daļa institūta darbinieku 2014. gadā strādāja uz nepilnām slodzes daļām, kuras aprēķināja no valstī pieņemtās minimālās algas. Institūtā strādāja 55 darbinieki, no tiem 31 ir zinātņu doktors, akadēmiskos amatos ievēlēti 44 darbinieki, 11 – zinātniski tehniskais un zinātni apkalpojošais personāls. Pilna darba slodze sanāca nepilnai pusei institūta darbinieku, galvenokārt tiem pēt-

niekiem, kas bija iesaistīti kāda projekta realizācijā, bet lielākā daļa strādāja uz 0,1–0,5 slodzi. Arī institūta struktūrā nekādas izmaiņas nenotika, jo mēs esam viena no tām piecām institūcijām, kuru paredzēts nākamajos gados vēl ciešāk konsolidēt Latvijas Universitātes sistēmā.

2014. gadā LU Latvijas vēstures institūts realizēja trīs starptautiskos projektus, trīs fundamentālos un lietišķos pētījumu projektus, kā arī divus divpusējos apmaiņas sadarbības līgumus ar ārvalstu zinātniski pētnieciskajām institūcijām. Šajos projektos iesaistīti gan bija galvenokārt arheologi, bioarheologi un etnologi, tomēr arī vēsturnieki turpināja pētījumus par aktuālām tēmām, par ko liecina izdotās grāmatas, zinātniskie raksti un referāti starptautiskās konferencēs.

Sikāk nepakavēšos pie pārskata sākumā minētā ERAF projekta Nr. 2011/0039/2DP/2.1.1.3.1/11/IPIA/VIAA/009 **“Latviešu valodas, kultūrvēsturiskā mantojuma un radošo tehnoloģiju valsts nozīmes pētniecības centra zinātnes infrastruktūras attīstība”** (01.01.2012.–30.04.2015.), kura ietvaros 2014. gadā norisa mēbeļu iepirkums un darba vietu labiekārtošana.

Viens no nozīmīgākajiem institūtā bija Igaunijas–Latvijas–Krievijas pārrobežu sadarbības programmas Eiropas kaimiņattiecību un partnerības instrumenta ietvaros 2007–2013 realizētais starptautiskais projekts **“Arheoloģija, pašvaldības un sabiedrība: sadarbība arheoloģiskā mantojuma saglabāšanā”** (Estlatrus/2.2./ELRI-191/2011/22) (turpmāk tekstā – ELRI), kurš noslēdzās 2014. gada 31. decembrī. Detalizēti ar visu projektā paveikto laikā no 01.05.2012. līdz 31.12.2014. var iepazīties programmas mājaslapās: www.estlatrus.eu; www.aac-project.eu un LU LVI mājaslapā <http://www.lvi.lv/lv/parrobezuprojekts.htm>.

Uzteicams ir institūta ELRI grupas sešu darbinieku – Dr. hist. Antonijas Vilcānes, Dr. hist. Tatjanas Bergas, Dr. hist. Ilzes Boldānes, Dr. hist. Rūdolfa Brūža, Mg. hist. Elīnas Guščikas, Mg. hist. Ingas Doniņas un laborantes Rūtas Olavas veikums, kas rezultējies ar publicētiem trīs populārzinātniskiem izdevumiem: T. Berga, M. Petrova “Ludzas novada arheoloģijas pieminekļi”; R. Brūzis, A. Vilcāne “Kas ir arheoloģija?” un I. Doniņa, E. Guščika, A. Vilcāne “Arheoloģiskie pieminekļi Alūksnes un Apes novadā”. Elektroniskā formātā

projekta dalībnieki sagatavojuši Web-žurnāla specizlaidumu “Arheologi rok dziļāk”, kas pieejams LU LVI mājaslapā un sniedz informāciju par 2014. gada arheoloģiskajiem pētījumiem un aktuālām kultūras mantojuma tēmām. Izdoti arī zinātnisko rakstu krājuma “Arheoloģija un etnogrāfija” divi sējumi (27. un 28. laidieni). 2014. gadā Alūksnes novadā notikuši arheoloģiskie pārbaudes izrakumi Asaru un Spieķu senkapos. Arheoloģiskā mantojuma popularizēšanas un sabiedrības izglītošanas nolūkā projekta dalībnieki 10 informācijas dienās gan tieši, gan ar vietējo un reģionālo sabiedrisko mediju – preses, radio, TV – starpniecību vērsa novadu vadības un sabiedrības uzmanību uz šo pieminekļu apdraudējumiem un saglabāšanas nepieciešamību. Pēc 157 arheoloģisko pieminekļu apsekošanas Alūksnes un Ludzas novadā izveidoti divi tūrisma maršruti Alūksnes novadā – “No robežas līdz robežai: arheoloģisko pieminekļu daudzveidība Alūksnes novadā” un “Pa senā tirdzniecības ceļa trasi”, kā arī interesentiem pieejamas četras datubāzes (bibliogrāfiskā, arhīva materiālu, senlietu un arheoloģisko pieminekļu). 2014. gadā no 1. līdz 3. decembrim Pleskavā notika ELRI projekta noslēguma konference, kurā par Latvijas partneru (LU Latvijas vēstures institūta, Alūksnes novada pašvaldības un Alūksnes muzeja, Ludzas pašvaldības un Ludzas novadpētniecības muzeja) paveikto ziņoja valsts un projekta partnera koordinatore A. Vilcāne (LU LVI), bet ar LU LVI arheoloģisko pētījumu rezultātiem Spieķu senkapos Alūksnes novadā iepazīstināja I. Doniņa, savukārt par Latvijas Republikas kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzībai veltītajiem normatīvajiem aktiem ziņoja I. Boldāne.

ELRI projektam noslēdzoties, varam konstatēt, ka sniegts nozīmīgs ieguldījums ne tikai triju valstu sadarbībā arheoloģiskā mantojuma saglabāšanā, aizsardzībā, izpētē un popularizācijā, bet arī institūts ir ieguvis neatsveramu pieredzi starptautisko projektu administrēšanā.

2014. gadā LU Latvijas vēstures institūts sadarbībā ar APP Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centru Eiropas Sociālā fonda programmas “Cilvēkresursi un nodarbinātība” 1.1.1.2. aktivitātes “Cilvēkresursu piesaiste zinātnei” ietvaros uzsāka starptautisko projektu **“Arheoloģiskajos izrakumos iegūtā Latvijas antropoloģiskā materiāla paleopatoloģiskā un molekulāri ģenētiskā izpētē”** (vieno-

šanās Nr.: 2013/0039/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/038) (02.2014.–31.08.2015.). Projektā no institūta piedalās vien divi bioarheologi: Dr. hist. Guntis Gerhards (projekta kontaktpersona no LU LVI puses) un laborante Mg. Elīna Pētersone-Gordina. Projekta pirmajā gadā strādāts pie arheoloģiskajos izrakumos iegūtā 15.–17. gadsimta antropoloģiskā materiāla paleopatoloģiskās izpētes, individu vecuma un dzimuma, ķermeņa garuma noteikšanas, lai raksturotu slimību un dzīves kvalitātes ietekmi uz iedzīvotāju fizisko attīstību senatnē. Savukārt Biomedicīnas pētījumu un studiju centrs mēģināja izdalīt DNS (aDNS) no senajiem kauliem un veikt kontaminācijas risku izvērtēšanu. Pamatojoties uz pētījumiem projekta ietvaros, kopā ar molekularbiologiem ir publicēts raksts žurnālā *Proceedings of Latvian Academy of Sciences* B daļā (indeksēts SCOPUS datubāzē) par dzimumu noteikšanu arheoloģiskajos izrakumos iegūtajā 15.–17. gadsimta antropoloģiskajā materiālā pēc morfoloģiskajām pazīmēm un molekulāri ģenētiskajām analizēm (*Morphological characterization and molecular sex determination of human remains from 15th–17th centuries in Latvia*). G. Gerhards un E. Pētersone-Gordina 2014. gadā vēl publicējuši trīs starptautisko konferenču tēzes un nolasījuši trīs referātus zinātniskajās konferencēs Rīgā, Parīzē (Francija), Daramē (Lielbritānija).

Vairākus gadus LU Latvijas vēstures institūts turpina divpusējos jeb bilaterālos sadarbības projektus ar ārvalstu zinātniskajām institūcijām kopīgu tēmu izstrādē.

2014. gadā noslēdzās jau trešais LU LVI etnologu un Bulgārijas ZA Etnoloģijas un folkloras institūta ar Etnogrāfijas muzeju sadarbības projekts saistībā ar kultūras mantojuma izpēti, saglabāšanu un izmantošanu: **“Identitāte un vērtības: kultūras mantojums kā resurss identitāšu konstruēšanai”** (*Identities and Values: Cultural Heritage as a Resource for Construction of Identities*; 2012–2014). Projekta vadītājas: Dr. hist. Aija Jansone no Latvijas puses, prof. Mila Santova no Bulgārijas puses.

2014. gada 26. maijā pētnieki pulcējās LU bibliotēkā uz noslēdzošo konferenci/apaļo galdu, kurā abu valstu etnologi un folkloristi iepazīstināja ar paveikto katras valsts nacionālā kultūras mantojuma izmantošanā mūsdienu sabiedrībā. Kopumā tika sniegti deviņi ziņojumi, no Latvijas vēstures institūta referēja A. Jansone un I. Boldāne.

Aizvien turpinās 2010. gadā uzsāktā sadarbība starp **LU LVI arheologiem un Šlēsvigas-Holšteinas zemes muzeju fonda Baltijas un Skandināvijas arheoloģijas centru** Gotorfas pilī Šlēsvīgā. Abu institūciju zinātnieki dodas gan zinātniskos apmaiņas braucienos, gan arī publicē kopīgus rakstus prestižos ārzemju izdevumos, pamatojoties uz eksakto zinātņu pētniecisko metožu pielietojumu Latvijas arheoloģiskā materiāla izvērtēšanā. Piemēram, 2014. gadā akmens laikmeta pētniekiem I. Zagorskai, V. Bērziņam un citiem kopā ar vācu kolēģiem ir publicēti trīs raksti žurnālos, kas iekļauti SCOPUS datubāzē, trīs starptautisko konferenču tēzes un sagatavoti pieci referāti starptautiskām konferencēm, kas norisinājās Krievijā, Polijā, Spānijā, Turcijā, Vācijā.

2014. gadā turpinājās iepriekšējos gados uzsāktie valsts finansētie divi tā saucamie pētnieciskās sadarbības projekti un viens tematisko pētījumu projekts.

Sadarbības projektā “Kultūru migrācija Latvijā” (2014–2017) LU Latvijas vēstures institūts realizē apakšprojektu “**Kultūru migrācija Latvijā – iedzīvotāju grupu etnokultūras izpaušmju izmaiņas un ideoloģisko strāvojumu saskarsmes skatījums**” (vad. Dr. hist. Gunita Zariņa). Septiņi institūta zinātnieki 2014. gadā projekta ietvaros noorganizēja divas konferences. Pavasarī notika 3. Baltijas bioarheologu konference (15.–16. maijs), kurā piedalījās dalībnieki no 11 valstīm ar 32 referātiem, bet gada nogalē 8. decembrī par projektā paveikto tika organizēta tāda kā atskaites konference “Kultūru migrācija: ko atklājam jaunu”, kurā referēja trīs vadošie mūsu institūta pētnieki (A. Vasks, G. Zemītis, J. Stradiņš). Kopumā 2014. gadā projekta dalībnieki publicējuši 22 rakstus un starptautisko konferenču tēzes Latvijas un ārzemju izdevumos, uzstājušies starptautiskās konferencēs ar 45 referātiem.

Otrā pētnieciskās sadarbības projektā “Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas pieredze, mācības un starptautiskā nozīme” vēsturnieki piedalās apakšprojekta “**Latvijas Republikas diplomātiskā dienesta loma un Baltijas jautājums**” (vad. Dr. hist. Ainārs Lerhis) izpildē. Projekta noslēgumā paredzēts sagatavot kolektīvo monogrāfiju “Latvijas valsts nepārtrauktības doktrīnas kontekstā”, institūta diviem vēsturniekiem (A. Lerhim un K. Kangerim) jāizstrādā grāmatas nodaļa “Latvijas Republikas diplomātiskais dienests – Latvi-

jas *de iure* pastāvēšanas apliecinājums”. Paralēli monogrāfijas tēmai pētījumi veikti arī par citiem aktuāliem Latvijas jaunāko laiku vēstures jautājumiem. 2014. gadā projekta ietvaros publicēti trīs raksti un nolasīti trīs referāti. Jāatzīmē A. Lerha daudzās uzstāšanās medijos (TV, radio, laikrakstos, interneta portālos) par karadarbību Ukrainā un Krievijas ietekmes pieaugumu informatīvajā telpā, kā arī par tādiem jūtīgiem vēstures un politikas jautājumiem kā Sātversmes preambula, 16. marts, 4. maijs u.c. Savukārt institūta pētniekam Dr. hist. K. Kangerim kā LPSR Valsts drošības komitejas dokumentu komisijas vadītājam 2014. gada otrā puse aizritējusi saspringtā gaisotnē mēģinājumos uzsākt komisijas pētniecisko darbu.

Latvijas arheoloģijā 2014. gadā turpinājās pētījumi tematiskā projektā “**Virzoties uz jaunu Latvijas aizvēsturi: ilgtermiņa pārmaiņu izsekošana pēc dzīvesvietu un apbedījumu datiem**” (vad. Dr. habil. hist. Andrejs Vasks), kurā astoņi arheologi un bioarheologi vāca materiālus un veica pētījums salīdzinoši plašā diapazonā no akmens laikmeta līdz pat dzelzs laikmetam, un trīs vadošie pētnieki – A. Vasks, A. Vilcāne un I. Zagorska projekta ietvaros raksta monogrāfijas. Kopumā pētnieki 2014. gadā ir publicējuši septiņus zinātniskos rakstus, trīs konferenču tēzes un uzstājušies ar referātiem sešās konferencēs (3 – Latvijā un 3 – ārvalstīs). Paralēli kabineta darbam 2014. gadā norisa arī vairāki lauka izpētes darbi – jaunā arheoloģe E. Guščika veica arheoloģiskos izrakumus Dzirkaļu pilskalna ar apmetni un Baznīckalnu aizsardzības zonā – iespējamo uzkalniņu kapulaukā, bet Īles meža senkapos notika gan arheoloģiskie izrakumi, gan arī pieminekļa izpēte ar radiolokācijas metodi. Kurzemes pusē V. Bērziņš un jaunā speciāliste I. Doniņa veica izrakumus Lapiņu mezolīta apmetnē un kuršu ugunskapos. I. Doniņa sadarbībā ar LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes pasniedzējiem un studentiem veica urbumus Talsu Vilkmuižas ezerā, lai iegūtu paraugus datēšanai, bet I. Zagorska kā kuratore piedalījās LU doktoranta Mārča Kalniņa vadītajos izrakumos Burtņieku novada Zvejnieku neolīta apmetnē.

Protams, LU Latvijas vēstures institūta zinātnieki kā savas nozares patrioti arī 2014. gadā strādāja neatkarīgi no tā, ir vai nav iesaistīti kāda projekta realizācijā. Kopumā 2014. gadā LU Latvijas vēstures institūts ir publicējis vairāk nekā 10 grāmatas. Monogrāfiju vidū

jāatzīmē Inetas Lipšas apjomīgais pētījums (622 lpp.) “Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914–1939”, kurā aplūkota Latvijas iedzīvotāju pieredze un priekšstati par seksuālo uzvedību. Etnoloģijas nozarē ir publicēti pat trīs izdevumi, Aijai Jansonei viena grāmata ir par adījumiem (“Austrumvidzemes rakstainie dūraiņi”), otra – par tautas tērpiem (“Piebalga ir, bija un būs. Piebaldzēnu ģērbšanās kultūra 19. gs.”; līdzautore D. Kupče), bet trešais ir Anetes Karlsones darbs par jostām (“Rakstainās jostas: kopīgais kultūrlānis”).

Numismātiem nozīmīgs ir Tatjanas Bergas publicētais darbs “Piltenes depozi. Naudas apgrozība Kurzemē 13. gadsimtā”. Pētījums vienlaikus parāda bēdīgo pieredzi kultūras mantojuma aizsardzībā un saglabāšanā, kad valsts nespēj iegādāties mantraču atrastās senlietas, – šis vērtīgais naudas depozi tika sadalīts un iztirgots uz ārzemēm privātiem kolekcionāriem.

Vēl LU LVI pētnieki ir sastādījuši trīs rakstu krājumus (divus iepriekš pieminētos arheoloģijā un vienu – vēsturnieku konferenču materiālu krājumu), iznākušas arī trīs zinātniski populāras grāmatas. Zinātnisko rakstu kopā mūsu pētniekiem ir pieci raksti, kas iekļauti SCOPUS datubāzē, un vairāk nekā 10 raksti, kas iekļauti EBSCO un citās datubāzēs. Bez minētajiem gan Latvijas, gan ārzemju izdevumos publicēti vairāk nekā 70 zinātniskie raksti.

Zinātniski pētnieciskajā darbā liela nozīme ir institūta trim – Arheoloģisko, Bioarheoloģisko un Etnogrāfisko materiālu krātuvēm, kurās uzglabātos materiālus zinātniski pētnieciskajā darbā plaši izmanto kā mūsu institūta darbinieki, tā arī ārzemju zinātnieki un studenti kursa darbu un bakalauru, maģistru un promocijas darbu izstrādē.

Institūts 2014. gadā piedalījās četru zinātnisko konferenču organizēšanā, t.sk. kopā ar LU Vēstures un filozofijas fakultāti un nodibinājumu “Rīga 2014” noorganizēja lielu starptautisko konferenci “Baltijas dzintars pāri laikam un robežām”, kurā piedalījās dzintara pētnieki no 16 valstīm. Rīgā notika arī 3. Baltijas bioarheologu konference, arheologi pulcējās kārtējā “Atskaites sesijā par arheologu pētījumiem 2012. un 2013. gadā”, savukārt etnologi apaļā galda diskusijā sprieda par Latvijas un Bulgārijas kultūras mantojumu.

LU Latvijas vēstures institūta darbinieku vārdi un viedokļi vairāk nekā 60 reizi ir izskanējuši laikrakstu un žurnālu intervijās, TV

un radio raidījumos, e-portālos u.c. Tas parāda, ka Krievijas un Ukrainas militārā konflikta un Krievijas izvērstā ideoloģiskā kara pret Rietumiem apstākļos pieaug sabiedrības interese un nepieciešamība pēc objektīvas, patiesas, melus atspēkojošas informācijas, kādu sniedz vēstures pētnieki.

LU Latvijas vēstures institūtam bija skumja 2014. gada nogale, jo mūžībā aizgāja vēstures zinātņu doktors, Lielā Tēvijas kara pētnieks Vasilijš Savčenko (06.06.1923.–03.11.2014.), bet pēc mēneša atvadījāmies no vēstures zinātņu doktores, Latvijas rūpniecības 19. gs. proletariāta vēstures pētnieces Bangas Vilkas (01.09.1927.–07.12.2014.). Abiem veterāniem aizvadīts garš dzīves un darba mūžs, kas paliks kolēģu siltā piemiņā.

Lai gan institūta darba pārskata sākumā izskanēja neapmierinātība ar nepietiekamo vēstures zinātnes finansējumu, tomēr piešķirtās balvas un atzinības liecina, ka mūsu pētnieki ir pamanīti un novērtēti. 2014. gada 27. novembrī LZA rudens pilnsapulcē institūta direktors Dr. hist. Guntis Zemītis tika ievēlēts par LZA īsteno locekli, bet bioarheoloģe Dr. hist. Gunita Zariņa – par korespondētājlocekli.

2014. gadā akadēmisko rakstu 4 sējumos “Latvieši un Latvija” redakcijas kolēģijai, t.sk. institūta vadošajiem pētniekiem A. Vaskam un G. Zemītim, par izcilu ieguldījumu starpnozaru disciplīnas letonikas izveidē un izdevuma sastādīšanā 11. novembrī, Lāčplēša dienā, svinīgā ceremonijā Rēzeknē, Latgales vēstniecības centrā “Gors”, pasniedza Latvijas Republikas augstāko apbalvojumu – Ministru kabineta balvu.

2014. gadā 18. novembrī, Latvijas Republikas proklamēšanas dienā, par nopelniem izglītības un zinātnes darbā, par mūža ieguldījumu Latvijas kultūras mantojuma izziņāšanā, saglabāšanā un aizsardzībā arheologs, profesors, Dr. habil. hist. Andrejs Vasks apbalvots ar Atzinības krusta ordeņa IV šķiru.

Par nopelniem zinātnes darbā un mūža ieguldījumu Latvijas tradicionālās kultūras pētniecībā kultūrvēsturnieks, LZA akadēmiķis, LU LVI profesors, Dr. habil. hist. Saulvedis Cimermanis saņēma Triju Zvaigžņu ordeņa IV šķiru.

Par nozīmīgu ieguldījumu Latvijas–Polijas attiecību izpētē 2014. gada 21. oktobrī LU asociētajam profesoram, LU LVI vadošajam

pētniekam Dr. hist. Ērikam Jēkabsonam piešķirts Ministru kabineta Atzinības raksts.

2015. gads LU Latvijas vēstures institūtam iezīmējas kā atkal jaunu strukturālo reformu jeb konsolidācijas sākotne, bet tai pašā laikā būs jāveic apjomīgs zinātniski pētnieciskais darbs sakarā ar Latvijas valsts 100. gadadienu 2018. gadā.

Viktorija Bebre